

Metoderapport SKUP 2004

Spillet om spilleautomatene

Bakgrunn: Her er hovedpunktene i den artikkelserien vi har valgt å kalle ”Spillet om spilleautomatene”. Bakgrunnen er Stortingets vedtak fra juni 2003 om å gi Norsk Tipping monopol på spilleautomater i Norge:

* Forslaget om å gi Norsk Tipping monopol på spilleautomater i Norge fremstod som kulturminister Valgerd Svarstad Hauglands ”store grep”. I virkeligheten var det Norsk Tipping som i stor grad regisserte hele prosessen fra det første forslaget til den siste flikkingen på detaljene, og prosessen hadde preg av korporativt kameraderi.

* Den politiske saksforberedelsen hadde påfallende huller. Sentrale spørsmål i saken ble i liten eller ingen grad trukket frem, enn si diskutert overhodet, og motforestillinger ble nærmest feid under et teppe av velvilje. Dette gjaldt ikke minst forholdet til ESA.

* Norsk Tipping var aldeles ikke den snille og veldedige aktøren som den gav seg ut for å være – og som monopolvedtaket implisitt la til grunn. Både i ord og i handling har selskapet gjort mer for å fremme spilling enn de har villet vedstå seg utad.

* Sentrale forhold rundt kjempekontrakten på nye automater ble holdt hemmelig for politikerne og var dels i strid med det som offisielt ble meddelt. Dessuten kan det settes spørsmålstegn ved forholdet mellom Norsk Tipping og automatleverandøren.

* Den statlige spillgiganten viser seg ved nærmere ettersyn å bruke like rå metoder som alle andre, om ikke råere. Blant annet skviser den ut konkurrenter på ulovlig vis, den har rippet 100 millioner av spillernes penger, og den tar ganske kreative metoder i bruk for å fremme spilling.

* I ettertid har også våre antydninger om alvorlige konsekvenser av vedtaket vist seg å bli mer enn oppfylt. Monopoliseringen er allerede utsatt og kan bli reversert, selv om Norsk Tipping har bestilt automater for 800 millioner kroner. Store erstatningskrav kan påløpe. Og saken har utløst en prosess som kan få hele tippemonopolet til å ryke.

1. Navn på journalist(ene) som har gjort jobben.

Camilla Birkeland og Finn Øystein Bergh

2. Tittel på arbeidet, prosjektet.

Spillet om spilleautomatene.

3. Hvor og når det er publisert.

Arbeidet utgjøres av en artikkelserie som er publisert i Kapital fra og med januar 2004 og fortsatt pågår. Vi har tillatt oss å inkludere to artikler som står i Kapital nr. 1/2005, da disse dels har vært under planlegging en god stund og dels måtte vente ekstra lenge på grunn av lang utgivelsespause over jul og nyttår (fire uker mer enn vanlig). Forøvrig er saken ikke avsluttet fra vår side.

4. Redaksjon og redaksjonsadresse, samt tlf.nr.

Kapital

Postadresse:

Postboks 444 Vinderen

0319 Oslo

Besøksadresse:

Hoffsveien 70 A

0377 Oslo

Telefon: 23 29 65 50

5. Journalistens (eller kontaktpersons) adresse og telefonnummer.

Camilla Birkeland

Postadresse:

Postboks 444 Vinderen

0319 Oslo

Besøksadresse:

Hoffsveien 70 A

0377 Oslo

Telefon: 23 29 65 89/41 51 07 59

Finn Øystein Bergh

Postadresse:

Postboks 444 Vinderen

0319 Oslo

Besøksadresse:

Hoffsveien 70 A

0377 Oslo

Telefon: 23 29 65 82/41 50 91 11

6. Redegjørelse for arbeidet

a) Når og hvordan kom arbeidet i gang, hva var ideen som startet det hele?

– Deep Throat

Det startet med et tips utenom det vanlige. Rundt årsskiftet 2003-2004 kom vi i kontakt med en person som hadde svært gode kontakter innad i frivillige organisasjoner og det politiske miljøet. Vedkommende berettet bestyrtet og temmelig detaljert om hvordan Norsk Tipping syntes å ha regissert den vedtatte monopoliseringen av spilleautomatene.

Høsten 2002 lanserte kulturministerer Valgerd Svarstad Haugland ”Det store grepet”: Norsk Tipping skulle få monopol på spilleautomater i Norge. Tanken var at en statlig spilloperatør ville redusere spilleavhengighet, og mono-polet skulle få full effekt fra første januar 2006 (med 2004 og 2005 som overgangsår). Forslaget ble vedtatt i Stortinget den 17. juni 2003.

Etter kildens oppfatning hadde Kulturdepartementet i denne saken vært en slags nyttig idiot for det statlige spillselskapet, som lenge hadde vært på vikende front i spillmarkedet og lett desperat etter en måte å slå kontra på. Hva var vel bedre enn å legge det konkurrerende markedet under seg? Og på Stortinget hadde ingen på noe tidspunkt vurdert forslaget kritisk, da det simpelthen ikke var noen politiske poeng å hente. Ingen ville gå imot *den gode viljen*.

Kort sagt: Vi fikk høre om et spill der det meste enten var avgjort på forhånd eller i praksis ble ordnet alle andre steder enn i demokratiske fora. I statsvitenskapelig forstand et korporativt kupp.

Gjennom flere møter fikk vi en rekke detaljerte opplysninger, fra møtetidspunkter til dokumenter som var utvekslet. Både kildekritikk og kildevern gjorde det umulig å bruke dette uten videre. Når emnet dessuten var lite håndgripelig – hvordan definerer man *regissere*? – gjenstod det åpenbart mye graving.

Men utgangspunktet var også så spennende at vi gladelig kastet oss over oppgaven.

b) Hva var den sentrale problemstilling ved starten av prosjektet?

– Korporativt kameraderi?

Fra starten fokuserte vi på hvordan monopoliseringen var kommet istand: Hvordan ble premissene lagt? Hvem tok initiativet til hva? Hvordan ble informasjon innhentet? Hvor tett var forholdet mellom Norsk Tipping og Kulturdepartementet? Hva visste kulturkomitéen på Stortinget?

Vekten ble lagt på den politiske prosessen i vid forstand. Dette passet også godt rent journalistisk. Både NOAF (Norsk Lotteri- og Automatbransje Forbund) og den største private aktøren, Norsk Lotteridrift, hadde tatt rettslige skritt mot monopoliseringen og forsøkte såvidt vi vet å få pressen til å se på disse rettssakene – uten noe stort gjennomslag, forøvrig, i denne fasen. Den politiske vinklingen kunne vi uansett arbeide med nokså uforstyrret.

Dette var også tema for de første artiklene vi satte på trykk om saken.

c) Ble problemstillingen endret underveis? I så fall, hvorfor og hvordan?

– Den snille kjempen?

Underveis ble problemstillingen ganske riktig endret. I første omgang flyttet vi siktet mot konsekvensene av monopoliseringen, i form av reaksjoner fra ESA, mulige virkninger for Norsk Tippings nåværende virksomhet og eventuelle krav om erstatninger. Inntil dette hadde vi konsentrert oss om hva som hadde foregått forut for vedtaket.

Dernest ble selskapet Norsk Tipping lagt under lupen, dels som en følge av mer informasjon og et voksende kildetilfang. Dels gjaldt dette informasjon omkring selve monopoliseringen av spilleautomatene, dels fikk vi også stadig flere tips om andre sider ved spillgigantens virksomhet. Etter hvert vokste det frem et bilde av et mektig og egenrådig selskap som ikke stod tilbake for noen i hensynsløshet og bruk av virkemidler.

Dette har i større grad vært tema for vår senere dekning av saken, men det er umulig å skille de skiftende problemstillingene fra hverandre. I ettertid vil vi heller oppsummere det slik at problemstillingen har omfattet spillemarkedet i Norge og hvilken rolle ulike aktører har spilt i forsøket på å endre dette. Disse aktørene omfatter forøvrig også organisasjoner som Røde Kors og Redningsselskapet, som vi hittil ikke har nevnt i denne rapporten.

d) Kort beskrivelse av organiseringen av arbeidet, metodebruk, kildebruk, problem underveis mv.

– Om pingpong, dokumenter, froskekyssing og den gode viljen

Opgaven bød allerede ved starten på to journalistiske utfordringer:

Hvordan synliggjøre noe så subjektivt som en mulig korporativ konspirasjon? Et slikt tema kan jo ikke være gjenstand for noe fellende bevis. Vi ville aldri ha noe avgjørende enkeltstående dokument eller vitneutsagn. Oppgaven var å undersøke om vi hadde grunnlag for å sannsynliggjøre et forelegg eller en påstand, og til det måtte vi ha bred dokumentasjon.

Og hvordan unngå kommentar-pingpong? Vi kunne ikke rette mikrofonen mot ulike aktører og la dem kaste påstander på hverandre. Da ville vi i høyden kunne berette om en strid blant ulike aktører, og det fant vi lite interessant. Vi mente (og mener!) at pressen altfor ofte dekker *striden* – drømmen synes å være en personkonflikt – og ikke *saken*. Her var det definitivt selve saken som interesserte oss. Striden ville dessuten aldri kunne bli noe mer enn en tilsynelatende politisk basert uenighet.

Det var åpenbart nødvendig å sette oss meget godt inn i sakskomplekset. Vi måtte selv vurdere om det var brikker nok til å danne et puslespill, og vi måtte selv kunne vurdere holdbarheten i eventuelle kommentarer – ikke overlate den jobben til neste kommentator.

En fordel i den forbindelse var det at en av oss tidligere har vært med på å skrive en serie artikler om spilleautomatbransjen (især kritikkverdige forhold i og rundt Røde Kors

Automatene). Kunnskap og kontakter fra den jobben skulle vise seg å være til god hjelp her. Men det var uansett en stor mengde ny informasjon å sette seg inn i og mye å nøste opp.

Så vi satte trøstig i gang. Vi kastet oss over Odelstingsproposisjoner, offentlige utredninger, stortingsmeldinger, pressemeldinger, høringsnotater, høringsuttalelser, årsrapporter, brevjournaler og atter brevjournaler, tidligere uttalelser til pressen og annet som måtte gjemme seg i gamle presseklipp. Utvalgte notater og presentasjoner (foredrag) fra Norsk Tipping skulle også vise seg å bli svært instruktive.

Alt i alt pløyet vi oss gjennom flere tusen sider dokumenter før vi for alvor begynte å kontakte andre, noen svært grundig, noen mer i form av skumlesing og leting. Mye av lesingen hadde nok karakter av froskekyssing, i den forstand at det var langt mellom prinsene og prinsessene, men vi følte det var nødvendig å kunne bakgrunnen på rams før vi kunne gå videre. Et og annet kongebarn åpenbarte seg selvfølgelig også; store deler av den første dekningen var basert på denne dokumentgjennomgangen (men det hører med til historien at noen av de mest spennende dokumentene ikke var offentlig tilgjengelig).

I løpet av noen uker hadde vi overbevist oss selv om at vi visste vesentlig mer om spilleautomater og selve monopoliseringen enn for eksempel noen i kulturkomiteen. Om vi kunne overbevist andre om det samme, enn si om det stemte, er av mindre betydning. Poenget er at vi selv mente dette var nødvendig. Vi måtte ha full oversikt over emnet, og vi måtte bruke vår forståelse av politiske prosesser og av organisasjonslivet til å se hvordan faktabiten passet inn. (Her kan det tilføyes at den ene av oss har departementserfaring og den annen utdannelse i statsvitenskap; begge deler kom faktisk til god nytte.)

Sagt på en annen måte: I den første fasen var analysejobben viktigere enn reportasjearbeidet.

Senere skulle vekten forskyves over på mer typisk reportasjearbeid. Vi kom i kontakt med flere kilder, og vi innhentet kommentarer fra flere hold, dels for å belyse sakene, dels for å provosere frem nye reaksjoner og kilder. Slik skaffet vi oss også flere opplysninger av mer konkret karakter, for eksempel om hva Norsk Tipping hadde gjort i ulike sammenhenger. Dermed artet artiklene seg mer som typisk reportasjebaserte avsløringer.

Kildekontakten var imidlertid preget av et gjentakende fenomen: Utallige kilder hadde åpenbart én oppfatning privat og en annen offentlig. På mange hold var det dyp skepsis mot å stå frem med sine innvendinger. Man kunne nok signalisere den overfor oss, men utad var det best å gi uttrykk for harmoni og enighet.

For noen var det saktens vanskelig å gå imot *den gode viljen*. Hvem vil vel stå bak en kritikk som direkte eller indirekte gavner griske, grådige aktører med superprofitt? At de private spillingskapene ikke klarte å mobilisere noen opinion til støtte for sin sak, er lett å forklare om man ser på hvilken stillingtagen som gavnet mange stillingtagere.

Dessuten var det flere frivillige organisasjoner som enten hadde fått kompensasjon fra staten eller håpet å få det, og som ikke ønsket å sette dette i fare. Man ser av høringsuttalelser at det faktisk fremkom kritikk fra mange organisasjoner på forhånd. I etterhand har ingen derfra ønsket å følge opp dette. Slik har kommentarpotensialet vært begrenset underveis.

Vi benyttet oss likevel også av politiske kommentarer. Med noen unntak var det imidlertid få politikere som kunne eller ville si noe om sakens realiteter, og vi overvurderte nok dessuten de politiske kommentarenes rolle i å provosere frem reaksjoner og nye opplysninger.

Til gjengjeld har vi nytt godt av et stedvis glødende engasjement hos personer blant annet i ulike organisasjoner. Dette har gjort det mulig for oss å skaffe dokumentasjon som vi neppe ellers hadde fått tak i, alt fra hemmelige avtalebetingelser til hvem som har vært tilstede på hvilke kongresser og seminarer rundt i verden. Dermed har vi også kunnet kartlegge forbindelser utover det vi har satt på trykk så langt, og vi har masse dokumentasjon som kan bli nye artikler.

Av denne grunn, og fordi nye artikler genererer nye tips, er prosjektet fortsatt igang. Vi har tillatt oss å inkludere to artikler fra det første nummeret i 2005, dels fordi dette materialet har vært klart en stund og dessverre er forsinket av lang trykningspause rundt jul, men vi regner også med at prosjektet kan drives videre enda en god stund. Igjen og igjen har vi opplevd at det har vært mer å skrive om når vi har trodd at prosjektet kanskje har gått mot slutten.

Nå føler vi imidlertid at den samlede dekningen er såpass omfattende og tydelig at den kan sendes inn som et samlet prosjekt. Puslespillet virker nokså komplett, selv om det sikkert finnes flere puslespillmotiver her.

7. Hvor mye arbeidstid og eventuell fritid er brukt på prosjektet?

– Vi glemmer tid og sted

Det er notorisk vrient å måle tidsbruk på et prosjekt når man gjør andre ting innimellom, spesielt når det gjøres med glød og begeistring. Noe løselig vil vi imidlertid anslå at det har gått med til sammen et halvt årsverk, fordelt på de to bidragsyterne.

Innsatsen er neppe *lavere*: Vi har begge brukt adskillige kvelder og helger på dette. Hauger med dokumenter er tatt med hjem, mailer er sendt hit og dit, telefonsamtaler er holdt på tider da andre sover. Grensen mellom arbeid og fritid har vært nokså slørete.

Men spenning er godt drivstoff, iver likeså. Det *føles* derfor ikke som vi har brukt noe mer enn et halvt årsverk.

8. Spesielle erfaringer du vil nevne.

– Når kjetteri blir politisk korrekt

Vi har moret oss med å lese det som har vært av dekning i andre presseorganer. I månedsvis var det lite å lese, og stod det noe overhodet, gjaldt det gjerne de skadelige virkningene av automatspill – typisk belagt med ekspertkommentarer fra Norsk Tipping – automatmonopolist *in spe*. Lignende artikler preget også den høyst beskjedne og temmelig ukritiske pressedekningen i forkant av monopoliseringsvedtaket.

Da vi begynte vår serie, kom det flere ganger artikler om spillskader i andre medier rett i etterkant av våre saker. Det var vanskelig å tolke dette på annen måte enn som en bevisst strategi fra Norsk Tipping, med sine gode pressekontakter.

Overfor Kapital har de interessant nok ikke gjort forsøk på å tilbakevise noe som helst. Vi har ikke fått et eneste leserbrev, ikke en eneste sur mail, ikke én telefon med klage på faktafeil. I intervjuer underveis har såvel Norsk Tipping som andre aktører fått rikelig anledning til å trekke frem egnede fakta og korrigere det de mener er et feilaktig inntrykk, gjerne basert på en annen vektlegging av faktiske forhold, men ikke på noe tidspunkt har noen aktør tatt kontakt for å tilbakevise fakta i en eneste artikkel som har stått på trykk. (Det nærmeste vi kommer er en informasjonssjef som har gitt uttrykk for å mislike våre artikler.)

Vi har heller ikke sett at dette har vært gjort overfor andre presseorganer, bortsett fra en generell kommentar fra Norsk Tipping til lokalpressen om at Kapitals artikler er helt feilaktige. Hva som skulle være feilaktig, er fremdeles uklart.

Så, mot slutten av 2004, er det blitt stadig tydeligere at norske myndigheter kan ha gjort et skjebnesvangert feilgrep. Kulturdepartementet har måttet utsette innføringen av monopolet, mulige erstatningskrav tårner seg opp, Norsk Tipping er påført enorme investeringer som kanskje bare må avskrives, og saken kan til og med ha utløst en prosess som ender med tippemonopolets fall.

Og da, først da, synes den øvrige presse å ha innsett alvoret. Da har den tunge kritikken kommet. Da har andre stilt spørsmål om grunnlaget for monopoliseringen og trukket frem kritiske røster. Da har andre presseorganer til og med trukket frem mange av våre opprinnelige poenger som ble de oppdaget der og da.

Det er altså ikke bare politikere og frivillige organisasjoner som har vært opportunister her.

To ting til slutt som også har moret oss. Det ene er at ESA har vist til Kapital i sin uttalelse om det norske spillemonopolet. Det andre er at vi faktisk har opplevd å måtte orientere sentrale stortingsrepresentanter om hva som har foregått. Slike opplevelser har ikke bidratt til å svekke vår opprinnelige oppfatning av Stortingets håndtering av saken.

9. Sted og dato, samt din underskrift.

Oslo, 19.01.05

Camilla Birkeland

Finn Øystein Bergh